

Основные методы психологического воздействия – внушение и убеждение.

В то же время психологические технологии воздействия на личность подозреваемого обладают спецификой, характерной только для этого вида технологий:

1. Процессуальная деятельность субъекта психотехнологии строго регламентирована, четко определены права и обязанности сторон, нарушение которых влечет ответственность, вплоть до привлечения к уголовной ответственности.

2. Цели психотехнологий воздействия на личность подозреваемого подчинены интересам предварительного расследования и определяются ими; цели психотехнологий могут не совпадать ни с целями лиц, производящих предварительное следствие, ни с целями подозреваемых, в отношении которых реализуются психотехнологии, а в ряде случаев и противоречить им.

3. Пониженная мотивация или отсутствие таковой к взаимодействию как у субъекта, так и у объекта психотехнологий, не является основанием для избегания или прекращения взаимодействия указанных лиц. Реализация психологических технологий может осуществляться против воли подозреваемых. Также нередки случаи, когда и следователь, и подозреваемый не желают продолжать взаимодействие, однако в силу специфики деятельности вынуждены это делать.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ситников, А.П. Акмеологический тренинг: Теория.

Методика Психотехнологии. –М.: Технологическая школа бизнеса, 1996. –42 с.

2. Прикладная юридическая психология: Учебное пособие /Под ред. А.М. Столяренко. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. –639 с.

3. Энциклопедия юридической психологии /Под общ. ред. А.М. Столяренко. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. –607 с.

4. Бэндлер Р., Ла Валь Дж. Технология убеждения. –СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. –192 с.

5. Папкратов А.Н., В Папкратов.Н. Психотехнология управления людьми: Практическое руководство. –М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2004. –294 с.

6. Папуш М. Практическая психотехника. –М.: Ин-т общегуманитарных исследований, 1997. –174 с.

7. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. –Минск: Полифакт, 1992. –128 с.

8. Шейпов В.П. Психотехнологии влияния. –М.: АСТ; Мп.: Харвест, 2006. –448 с.

9. Черепанова И.Ю. Дом колдуны. Язык творческого Бессознательного. –М.: КСП+, 2001. –400 с.

10. Котлячков А., Горип С. Оружие – слово. Оборона и нападение с помощью... (Практическое руководство). –М.: КСП+, 2001. –352 с.

11. Пулков В.Г. Специфика психологического воздействия в следственной практике // Психологический журнал. –1997. –Т.18. –№ 1. –С.146-156.

Поступила в редколлегию 21.03.2007

САКОВИЧ Д.В. СПЕЦИФИКА ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Розкрито зміст специфіки психологічних технологій, що реалізуються в різних видах професійної діяльності. Визначаються та обгрунтовуються особливості реалізації психологічних технологій впливу на особистість підозрюваного.

***

SAKOVICH D.V. SPECIFICITY OF USE OF PSYCHOLOGICAL TECHNOLOGIES OF INFLUENCE ON THE PERSON SUSPECTED

The contents of specificity of the psychological technologies sold in various kinds of professional work are opened. Features of realization of psychological technologies of influence on the person suspected are defined and proved

УДК 159.923:343.915

Н.О. СУЩЕНКО

Харківський національний університет внутрішніх справ

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ РИС ОСОБИСТОСТІ НА ПРОТИПРАВНУ ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ¹

Виконано аналіз ролі таких індивідуально-психологічних рис, як нейротизм, екстра-інтроверсія і психотизм та агресія в прояві протиправної поведінки молодих людей, як засуджених за різними статтями кримінального кодексу України, так і правослужняних.

В складних умовах соціальних, політичних та економічних змін в Україні спостерігається зростання злочинності, але найбільшу тривогу викликає факт скоєння злочинів

молодими людьми або підлітками. Безумовно, що проблему треба вирішувати, і в цьому процесі не останню роль повинні відігравати дослідження фахівців з психології.

В пошуках відповіді на вигоки кримінальної поведінки одні психологи вважають, що вона залежить від внутрішньої динаміки особистості людини [1], тобто головною

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. біол. наук Самойлов М.Г. (ХНУВС).

рушійною силою протиправної поведінки автор роботи вважає незадоволеність власних бажань. Водночас, за уявою С. Martins [2], деліквентна поведінка обумовлена складними інстинктивними понуканнями та неблагополучними відношеннями з матір'ю. Існує також точка зору, яка зводиться до того, що для осіб, які порушують закон, характерним є високий рівень імпульсивності [3].

Але найбільша кількість дослідників схиляється до того, що джерелом протиправної поведінки і деліквентності є особистісні чинники. Так, наприклад, в деяких дослідженнях доведено, що існує прямий зв'язок між кримінальною поведінкою і трьома головними особистісними чинниками: екстраверсією, пейротизмом і психотизмом [4-6]. Були також знайдені зв'язки вивчаемого феномену з такими рисами особистості, як низька самооцінка, імпульсивність, схильність до ризику, агресивність і ворожість. Як відзначають Н. Eysenck та G. Gudjonsson [7], в основі кримінальної поведінки лежить рівень екстраверсії. Вважається, що у екстравертів низька збудливість, тому вони шукають нові і ризиковані види діяльності. В той час у інтровертів навпаки, висока збудливість, тому вони уникають багаточисельних соціальних контактів і нових стимулів.

Деліквентну поведінку зв'язують і з нейротизмом, який залежить від рівня тривожності [4]. Особливу увагу дослідники приділяють значенню психотизму. Встановлено, що особи з високими оцінками психотизму агресивні, жорстокі, нечутливі до потреб і почуттів оточуючих, недисципліновані. Крім того, вони нерозсудливо смілі і віддають перевагу всьому дивному і незвичному [8]. G. Claridge знайшов тісні зв'язки між психотизмом і відкритою агресивністю та імпульсивністю [9].

В дослідженнях А. Furnham і J. Thompson підкреслюється, що позитивний зв'язок між нейротизмом і протиправною поведінкою часто виявляється у злочинців, і його не знайдено у правослухняних громадян. В роботі Р. Heaven [10] доведено, що наявність високого рівня психотизму у підлітків посилює вплив їх схильності до ризику. Вивчаючи деліквентність студентів університету, А. Furnham і J. Thompson виявили, що найбільш значимий

кореляційний зв'язок з деліквентністю має психотизм, на відміну від пейротизму і екстраверсії.

Таким чином, можна констатувати, що в науковій літературі не існує однозначної думки про основи джерела і фактори, які обумовлюють протиправну поведінку особистості. Саме в зв'язку з цим, а також розуміючи, що ця проблема вельми актуальна, в даній роботі поставлена мета - встановити роль індивідуально-психологічних рис особистості молодих людей в прояві ними протиправної поведінки. Новизна роботи міститься в отриманих даних, що підтверджують тезу про виразність у правопорушників агресивних ворожих реакцій і особистісних чинників високого порядку, що впливають на протиправну поведінку молоді.

В дослідженні прийняли участь 62 особи чоловічої статі віком 14-18 років. Група жіночої статі такого ж віку складалась із 48 осіб. Обидві групи були вихованцями виховно-трудова колонії: Куряжської і Мелітопольської. Відповідно до статей Кримінального кодексу України, за скоєні ними злочини (ст.ст.115, 121, 185 і 187) досліджуваних розділили на 4 групи: злодії - засуджені за крадіжку, хулігани - які скоїли відповідні правопорушення, убивці - особи, засуджені за убивство, гвалтівники - яких засудили за гвалтування. Для порівняння отриманих даних була сформована група контролю, яка складалась із 98 осіб (48 жіночої і 50 чоловічої статі). Ці особи, також віком від 14 до 18 років, були школярами або студентами м. Харкова.

Реалізацію своєї мети ми здійснювали за допомогою наступних методів: бесіди, спостереження, аналізу кримінальних справ, тестування і математичного аналізу кількісних даних.

Емпіричне дослідження виконувалось з використанням методики Г.Ю. Айзенка EPQ для діагностики індивідуально-психологічних рис особистості і методики А. Баса і А. Даркі для встановлення рівня агресивних ворожих реакцій.

Отримані дані свідчать про істотні відрізнення рівня агресивних ворожих реакцій між особами, які були засуджені, і їх правослухняними однолітками. Дані цього дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Кількісні дані видів агресії правопорушників та їх законслухняних однолітків (у %)

Види агресії	Група правопорушників				Законслухняні однолітки
	Злодії	Хулігани	Убивці	Гвалтівники	
Фізична агресія	77,2±1,6	81,3±1,7	88,1±2,6	86,2±2,3	46,7±1,7
Непряма агресія	48,9±0,8	52,0±1,0	49,6±2,0	47,2±2,4	29,8±1,0
Дратівливість	67,4±2,0	78,1±1,9	73,5±1,4	71,6±1,9	36,1±1,2
Негативізм	73,7±1,6	77,2±1,4	84,0±1,9	82,8±2,2	50,0±1,6
Образа	56,8±0,8	58,8±1,5	54,6±1,8	53,3±1,7	26,8±1,7
Підозрілість	62,3±1,7	63,7±1,8	65,4±2,1	67,2±1,9	33,2±1,8
Вербальна агресія	79,6±2,1	83,1±1,9	73,8±1,3	69,8±2,6	50,7±2,6
Відчуття провини	54,1±1,1	53,0±2,2	51,1±1,6	49,4±2,0	33,1±1,9

Слід зазначити, що між показниками різних видів агресії у правопорушників виділяється найвищий рівень фізичної агресії. Максимальний він у убивць - 88,1±2,6. Законслухняні однолітки мають середній рівень фізичної агресії 46,7±1,7, тобто майже вдвічі нижчий.

Стосовно непрямої агресії можна відмітити, що вона найвища у хуліганів (52,0±1,0), а найменша - у гвалтівників (47,2±2,4). При цьому для їх законслухняних однолітків характерним рівнем є 29,8±1,0.

Наступний вид агресії - дратівливість, стосовно якої можна бачити, що вона найбільша теж у хуліганів (78,1±1,9), а мінімальна серед засуджених - у злодіїв (67,4±2,0). Негативізм має високий рівень у представників всіх груп правопорушників. Так, найвищий він у убивць (84,0±1,9), а найменший - у злодіїв (73,7±1,6). Але і дратівливість і негативізм у законслухняних підлітків дорівнюють, відповідно, 36,1±1,2 і 50,0±1,6. Тобто, він достатньо високий і у звичайних законслухняних школярів.

Образа, як вид агресії в найбільшій мірі притаманна хуліганам (58,8±1,5). При цьому законослухняні однолітки мають цей показник на рівні 26,8±1,7 (знову адвiчі менший). Найбільш високий рівень підозрливості знайдено у гвалтівників (67,2±1,9), при 33,2±1,8 у законослухняних осіб. Слід підкреслити, що показники вербальної агресії також великі: максимальні вони, як і слідувало очікувати, у хуліганів. Але й у законослухняних однолітків цей вид агресії має великі показники: в середньому на рівні 50,7±2,6. Останнє свідчить про низький рівень культури, який спостерігається у звичайних школярів і студентів.

Нарешті відчуття провини найбільш високе у злодіїв (54,1±1,1), а мінімальне – у гвалтівників (49,4±2,0).

Отримані дані дозволяють зробити висновок про наявність високих показників агресії у правопорушників і їхню залежність від скоєного ними виду злочину. Це, по-перше. І, по-друге, їх законослухняні однолітки мають агресивні ворожі реакції в 1,5-2,0 рази менш вираженими.

З метою визначення ролі рівня екстраверсії, нейротизму і психотизму в прояві протиправної поведінки досліджуваних ці показники вимірювались у всіх груп респондентів. Одержані дані представлені в таблиці 2.

Таблиця 2 - Кількісні дані, отримані за методикою Г. Айзенка EPQ (у балах)

Шкали опитувальника	Групи правопорушників				Законослухняні однолітки
	Злодії	Хулігани	Убивці	Гвалтівники	
Щирість	4,0±0,6	4,6±0,5	6,3±0,4	7,2±0,4	3,3±0,3
Психотизм	10,8±1,1	11,8±2,1	11,1±1,6	11,0±1,5	5,4±0,8
Екстра-інтраверсія	9,2±0,9	12,7±1,1	13,9±1,5	10,6±1,3	6,8±1,0
Нейротизм	10,2±2,0	13,5±1,3	11,0±1,4	12,1±1,2	7,2±0,6

Отримані показники дозволяють можливість пересвідчитися в наявності високих значень досліджуваних особистісних чинників: нейротизму, психотизму і екстраверсії, які характерні для осіб, що грубо порушили закон. Можна також відмітити, що у законослухняних однолітків ці показники значно менші – в 1,5-2,0 рази.

Аналізуючи дані, отримані А. Furnham і J. Thompson [7], відносно того, що нейротизм, екстраверсія і психотизм являються прогностичними ознаками не всіх видів злочинів, ми можемо підтвердити цю точку зору. В нашому дослідженні показники особливо екстраверсії і нейротизму досить істотно відрізнялись у засуджених за різні злочини. Наприклад, екстраверсія у злодіїв дорівнює в середньому 9,2±0,9 балів, а у вбивць - 13,9±1,5 балів. При цьому найбільш стабільні показники за шкалою психотизму, що можна трактувати як наявність позитивного кореляційного зв'язку між рівнем протиправної поведінки і психотизму. Про стійкість цього показника для прогнозу делінквентності вказували і А. Furnham і J. Thompson.

Таким чином, одержані дані свідчать про виразність у правопорушників агресивних ворожих реакцій і особистісних чинників високого порядку, а значить і їх прямого впливу на протиправну поведінку молоді. З огляду на це встановлено, що:

1. В прояві протиправної поведінки молодих людей значну роль відіграють індивідуально-психологічні риси особистості.

2. Серед агресивних ворожих реакцій у неповнолітніх правопорушників в найбільшій мірі виражені фізична і вербальна агресія та негативізм, тобто це ті реакції, які можуть бути маркером протиправної поведінки.

3. Прогностичними показниками протиправної поведінки можуть бути такі якості особистості як нейротизм, екстраверсія і психотизм. Ці якості проявляються поряд з різними видами агресивних ворожих реакцій і безумовно

впливають на формування і прояв протиправної поведінки молоді.

ЛІТЕРАТУРА

- Hollin C. Psychology and crime: an introduction to criminal psychology. –London: Routledge, 1989. –266 p.
- Martins C. The psychodynamic basis of delinquency (abstract) // Revista Brasileira de Psicanalise. –1991. –25. –P.175-184.
- Binder A. Juvenile delinquency // Annual of Psychology. –1989. –9. –P. 252-282.
- Eysenck H., Eysenck M. Personality and individual differences: a natural science approach. –New York: Plenum, 1985. –107 p.
- Eysenck H., Gudjonsson G. The causes and cures of criminality. –New York: Plenum Press, 1989. –271 p.
- Farrington D. Juvenile delinquency // The school years: current issues in the socialization of young people. –London: Routledge, 1992. –P.123-163.
- Furnham A., Thompson J. Personality and self-reported delinquency // Personality and Individual Differences. –1991. –12. –P 585-593.
- Howarth E. What does Eysenck's psychoticism scale really measure? // British Journal of Psychology. –1987. –77. –P.223-227.
- Claridge G. Psychoticism // In Lynn. R. (ed) Dimensions of personality: papers in Honour of H.I.Eysenck. –Oxford: Pergamon Press, 1981. –P.79-109.
- Heaven P. Family of origin, personality and self-reported delinquency // Journal of Adolescence. –1994. –17. –P.445-459.

Надійшла до редакції 20.03.2007

СУЩЕНКО Н.А. ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЧЕРТ ЛИЧНОСТИ НА ПРОТИВОПРАВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

Выполнен анализ роли таких личностно-психологических черт, как нейротизм, экстра-интроверсия и психотизм и агрессия в проявлении противоправного поведения молодых людей, как осужденных по разным статьям Уголовного кодекса Украины, так и правопослушных.

***

SUSHCHENKO N.A. INFLUENCE OF PERSONAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PERSON ON ILLEGAL BEHAVIOR OF YOUTH

The analysis of a role in such personal-psychological features, as neurotizm, extra-introversion and psychotizm and aggression in display of illegal behavior of young people, as condemned on by miscellaneous clauses of the Criminal code of Ukraine, and right obedient is executed.

В.В. ЧЕПЕНКО

Харьковський ін-т Межрегіональної академії управління персоналом

УДК 159.92:351.74.57

ВПЛИВ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ НА РІВЕНЬ СУЇЦИДУ СЕРЕД ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ¹

Розглядається феномен суїциду в ОВС України та поліції провідних країн світу. Особлива увага приділена впливу рівня злочинності на суїцид.

Професійна діяльність співробітників органів внутрішніх справ (ОВС) України по забезпеченню правопорядку і законності в країні характеризується високим рівнем напруженості і стресогенності, обумовлених постійним зіткненням з небезпекою Виконання службових задач в екстремальних умовах у значній кількості співробітників викликає розвиток станів психічної дезадаптації, несприятливі зміни особистості, що надалі збільшують ризик здійснення надзвичайних подій (самогубств).

На початку 90-х років в органах внутрішніх справ України, як і в більшості незалежних держав, що утворилися на пострадянському просторі, відбулося зростання рівня суїцидів, причому він був більш значним, чим серед населення. Результати роботи з профілактики суїцидів не можна вважати задовільними, тому що продовжуються невиправдані втрати зрілих, професійно підготовлених співробітників, більшість яких позитивно характеризуються по службі. Кожен випадок самогубства співробітника впливає на морально-психологічний стан особового складу підрозділу, підриває престиж правоохоронних органів. Це визначає пріоритетність заходів для профілактики самогубств серед співробітників ОВС.

Суїцид в органах внутрішніх справ був об'єктом вивчення вітчизняних авторів (С.І. Яковенко, О.В. Тимченко), М.І. Мар'їна (Росія); у поліції країн Європи (А. Schmidke), США (J.M. Violanti, Н. Stock), Канади (L. Andrews). Однак у своїх дослідженнях вони основний акцент робили на вивченні соціально-психологічних детермінант суїциду.

Тому метою статті є розгляд питання про вплив оперативної обстановки і професійної діяльності на суїцидальну поведінку особового складу органів внутрішніх справ.

Суїцидальна поведінка співробітників правоохоронних органів характеризується високим рівнем завершених самогубств, має виражену градацію по вікових групах і стажу служби. Вона тісно зв'язана з екстремальними умовами виконання співробітниками оперативно-службових задач, тривалістю перебування особового складу в умовах надзвичайних обставин, а також індивідуально-психологічними особливостями особистості. Тому, у більшості розвинутих країн світу у результаті суїциду гине більше співробітників правоохоронних органів, ніж під час виконання службових обов'язків. Наприклад, з 1980 року число самогубств у департаментах поліції більшості штатів США зросло в 2-3 рази. Тільки в 2004 році зареєстровано 450 самогубств серед співробітників федеральної поліції, а в 2005 році - 447. По офіційним даним Департаменту поліції Нью-Йорка (NYPD) з 1994 року під час виконання службових обов'язків загинуло 137 співробітників поліції, а в результаті суїциду - 300 поліцейських [1].

У Федеральному бюро розслідувань США за період 1993-1998 років у результаті суїциду загинуло співробітників у 9 разів більше (26,1 на 100 тис.), ніж під час виконання службових обов'язків (2,9) [2].

Фахівці Поліцейської асоціації по запобіганню самогубств США (Police Suicide Prevention Association, PSPA) вважають, що співробітники поліції більше схильні до самогубства в силу того, що їхня професія відноситься до екстремального виду діяльності та пов'язана з інтенсивним впливом патогенних стресорів і наявністю у працівників вогнепальної зброї.

Jules Loh (1994) указує, що співробітники поліції часто зазнають моральні страждання від виду спотворених трупів, крові і криків поранених, постійної емоційної напруги, застосування спеціальних засобів і табельної зброї [3]. Дослідження Департаменту поліції Лос-Анджелеса (LAPD) показали, що з 437 поліцейських, що за період

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. психол. наук Логачов М.Г. (ХНУВС).